

Zbornik
Instituta za kriminološka i
sociološka istraživanja
2008 / Vol. XXVII / 1-2 / 183-199

Originalni naučni rad
UDK: 343.9.02:368(4-664)
ID broj: 153802508

DIFUZIJA KRIMINALA "BELOG OKOVRATNIKA" U TRANZICIONIM OKOLNOSTIMA: OSIGURAVAJUĆA DRUŠTVA I ORGANIZOVANI KRIMINAL*

Aleksandra Bulatović*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Konceptualnom i normativnom analizom autorka ukazuje da se određene transakcije polisama osiguranja kao vrsta pranja novca u potpunosti uklapaju u važeće međunarodne definicije organizovanog kriminala. Naime, kada se bitni elementi savremenih definicija organizovanog kriminala (više učesnika u činjenu krivičnog dela, kontinuirano činjenje često različitih krivičnih dela od strane iste grupe učinilaca, prekogranična dimenzija pripreme dela, samog izvršenja ili posledica dela itd.) projektuju na shemu dela pranja novca upotrebom osiguravajućih kompanija, rezultat nedvosmisleno upućuje na zaključak da takva dela spadaju u organizovani kriminal.

Teritorija Srbije, kao i sve druge zemlje bivšeg ideološkog integrativnog sistema istočne Evrope, tokom poslednjih decenija prošlog veka bile su područje nelegalnog delovanja mreža za prodaju polisa osiguranja koje su organizovale legalne zapadnoevropske osiguravajuće kuće. Sama činjenica da su pojedinci kupovali strane polise nije toliko alarmantna sa tačke gledišta opšteg interesa i državnog budžeta kada se radi o prosečnim sumama, ali u slučajevima kada su uplaćivane godišnje premije

---

* Istraživanje koje je kao rezultat imalo nastanak ovog rada finansiralo je Ministarstvo nauke Republike Srbije u okviru projekta "Prevenција kriminala i socijalnih devijacija", br. 149016. Posebnu zahvalnost dugujem kolegi Aleksandru Fatiću za pomoć u vezi sa akademskim nedoumicama koje sam imala u toku rada.

* E-mail: abulatovic@sezampro.com

Zbornik IKSI, 1-2/2008 – A. Bulatović
„Difuzija kriminala "belog okovratnika" u tranzicionim okolnostima:
osiguravajuća društva i organizovani kriminal", (str. 183-199)

po nekoliko stotina hiljada evra postoje razlozi da se sumnja da se radi o vrlo efikasnoj formi pranja novca, pa te slučajeve treba ispitati pre svega ispitivanjem rada osiguravajućih društava. Na taj način se može demistifikovati "pranje novca", jer je reč, u najvećem broju slučajeva, o sasvim jednostavnim transakcijama. Ujedno, očekivano je da će adekvatno praćenje transakcija u vezi sa polisama osiguranja od strane institucija čiji je mandant sprovođenje zakona imati za posledicu i uticaj na kulturu poštovanja zakona u smislu njenog unapređenja.

KLJUČNE REČI: *Strana osiguravajuća društva / pranje novca / država / kontrola investicija / privatizacija*

Kao što legalno poslovanje pod uticajem globalizacije tržišta doživljava ekspanziju na međunarodnom tržištu, i preduzeća organizovanog kriminala traže način da razvijaju kako svoju strukturu tako i učešće na međunarodnom tržištu sa ciljem do pristupe novim tržištima koristeći se postojećim diskrapancijama unutar nacionalnih pravnih sistema. Ukoliko im uspe da se uključe u savremene finansijske tokove, finansijska tržišta u nastajanju u zemljama u tranziciji veoma lako mogu postati njihov plen zahvaljujući korupciji kao uobičajenoj metodologiji koju primenjuje organizovani kriminal da javne službenike u institucijama navede na zloupotrebu službenog položaja (Adamoli, 2001).

Kada sudstvo i javna bezbednost postanu korumpirani država se nalazi samo korak pred onim što se naziva *zarobljena država (state capture)*, tj. stanjem u kojem su ne samo pojedine službe i agencije već i sam vrh vlasti, dakle, kompletna država, u raljama korupcije.

Država je posebno osetljiva na smanjenje količine poverenja građana: ona tada biva doživljena kao uzurpatorska i u javnosti se stvara utisak da je sasvim legitimno prevariti državu, na primer ne platiti porez ili izbeći vojnu obavezu. Ako je država korumpirana, i ako poreze ne uplaćuje za ono za šta treba da ih koristi, nego krade novac, onda će u javnosti postati legitimno ne plaćati porez.

Razlog za posebnu osetljivost društvenog sistema na zloupotrebe javne moći u dugoročnom smislu leži u činjenici da se, pored proceduralne legitimnosti, javna moć kao autoritet zasniva i na poverenju javnosti u državu i njene institucije. Zbog toga bi primarni cilj

*Zbornik IKSI, 1-2/2008 – A. Bulatović
„Difuzija kriminala "belog okovratnika" u tranzicionim okolnostima:
osiguravajuća društva i organizovani kriminal", (str. 183-199)*

demokratske vlade trebalo da bude razvoj finansijskih institucija u okvirima koji obezbeđuju transparentnog njihovog rada.

Savremena kriminologija definiše kriminal "belog okovratnika" kao organizovani kriminal na osnovu organizacione kulture koja čini srž njegovog delovanja (Appelbaum, R. P., Chambliss, W. J., 1997). Spram učinioca, ovaj kriminal se često određuje i kao "kriminal moćnih", bez razlike da li je u pitanju društvena ili finansijska moć. U iskustvu kontrolnih agencija u savremenom svetu danas je gotovo kod svih prihvateno stanovište da elementi pranja novca, osim što su njegovi strukturni elementi, istovremeno predstavljaju i indikatore prisustva organizovanog kriminala. Iako se pranjem novca ne generiše kriminalno bogatstvo, ono se njime legalizuje i integriše u legalne tokove. Osiguravajuća društva, a posebno strana osiguravajuća društva koja mimo zakonskih okvira deluju u tranzitivnim okolnostima u zemljama koje prolaze kroz institucionalne reforme, idealan su okvir za pranje novca pa bi samim tim morala biti primarna meta nadzora dobro obučениh i obrazovanih rukovodilaca kriminalističke policije. Količina nenajavljenog nadzora nad osiguravajućim društvima mogla bi se tumačiti kao mera količine obaveštenosti i opreza koju kriminalistička policija pokazuje u odnosu na pranje novca i organizovani kriminal u celini.

STRUKTURNI ELEMENTI DEFINICIJA ORGANIZOVANOG KRIMINALA ZA KONTROLU RADA STRANIH OSIGURAVAJUĆIH DRUŠTAVA — PERSPEKTIVA OPERATIVNOG RADA TZV. KONTROLNIH AGENCIJA

Evolucija definicija organizovanog kriminala prošla je kroz mnogobrojne faze, koje se uglavnom mogu podeliti u dve grupe: one u kojima se insistiralo na opisu načina izvršenja krivičnog dela kao definišućem elementu organizovanog kriminala ("organizovano izvršenje"), i one u kojima je naglasak bio na subjektu izvršenja krivičnog dela ("kriminalna organizacija"). Vreme je pokazalo da su definicije koje počivaju na karakterizaciji subjekta izvršenja dela pouzdanije i upotrebljivije, jer postoje brojna krivična dela koja se mogu izvršiti na proceduralno visokoorganizovan način, a da ipak ne spadaju u ono na šta se misli kada se danas govori o specifičnim delima organizovanog kriminala. Većina krivičnih dela takozvanog klasičnog kriminala (uličnog kriminala,

kriminala belog okovratnika ili, u užem smislu, privrednog kriminala) mogu se izvršiti visokoorganizovano, planirano, pa i profesionalno, a da ona ipak ne spadaju u dela organizovanog kriminala. Danas kriminologija poznaje i tipologiju u kojoj se pojavljuju takozvana krivična dela "profesionalnog kriminala" (poput profesionalnih ubistava ili profesionalne krađe umetničkih artefakata), koji zahtevaju visok stepen veštine u izvršenju, pa čak i dugotrajnu specijalizaciju i obuku, ali koja ne moraju nužno biti, i najčešće nisu, dela "pravog" organizovanog kriminala (Woodiwiss, 2003, pp. 13–27).

Osnovni elementi definicije organizovanog kriminala danas uključuju učešće dva ili više počinitelaca (organizovana grupa), činjenje više različitih tipova krivičnih dela u kontinuiranom, dužem vremenskom periodu, kao i karakterizaciju delatnosti kao ozbiljna krivična dela po kriterijumima usvojenim od strane Organizacije Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: UN) i Evropske unije (dalje u tekstu: EU), to jest kao dela koja su, prema zakonodavstvu nadležne jurisdikcije, kažnjiva najvišim kaznama zatvora od četiri godine i naviše. Prema opisanoj karakterizaciji, veliki broj krivičnih dela kvalifikuje kao ozbiljna dela, jer se u definiciji računaju najviši rasponi predviđenih kazni.

Definicija usvojena u EU sastoji se od četiri osnovne karakteristike koje krivično delo mora ispunjavati da bi se smatralo delom organizovanog kriminala, uz još najmanje dve sa liste od ukupno sedam dodatnih karakteristika. Obavezne karakteristike uključuju navedene tri (dva ili više počinitelaca, stalna ili dugoročna aktivnost, ozbiljna krivična dela), uz još jednu fundamentalnu karakteristiku, a to je da je motiv aktivnosti sticanje koristi ili kriminalnog profita, ili pak osvajanje vlasti.

Sedam opcionih karakteristika uključuju:

- specijalizovanu podelu rada među počiniocima,
- ostvarivanje neke vrste discipline ili kontrole u grupi počinitelaca (organizacija),
- upotrebu nasilja ili drugih metoda zastrašivanja,
- upotrebu komercijalnih struktura ili drugih poslovnih struktura,
- učestvovanje u pranju novca,
- delovanje na prekograničnoj osnovi i

- uticaj na legitimne društvene ustanove.

Kada se definicija organizovanog kriminala EU, koja je obavezujuća za sve zemlje članice, i koja je, u svojim suštinskim elementima, preuzeta i u srpskom zakonodavstvu, sagleda u svetlu kontroverznih aktivnosti stranih kompanija za osiguranje života koje već godinama posluju u Srbiji (iako ne i zakonito svih tih godina), dobijaju se potpuno nedvosmisleni rezultati.

Tokom više decenija, strane osiguravajuće kompanije, pre svega one austrijske, nudile su polise osiguranja života u Srbiji, iako je takva prodaja stranih polisa u zemlji nezakonita. Pošto, zbog zakonskih prepreka, prodaja nije mogla da se obavlja preko banaka, osiguravajuća društva su pribegla složenom i visokoorganizovanom sistemu regrutovanja prodavaca, tzv. dilera, koji su čak imali svoj centra za obuku u Tuzli, u Bosni i Hercegovini. Nakon osnovne obuke u Tuzli, ti, po svim karakteristikama, kriminalni dileri dobijali su identifikacioni broj, na osnovu koga su vođeni u centralama osiguravajućih društava u Austriji. Oni su, potom, nezvanično nudili pravno ništave polise životnog osiguranja građanima Srbije i drugih balkanskih zemalja, prodavali ih za gotovinu u deviznoj valuti, a onda su taj novac prenosili preko granice na različite, po definiciji nelegalne, načine i predavali ga stranim kompanijama koje su, poštom, građanima slale polise na stranom jeziku. Dileri su imali sopstvenu hijerarhiju i dobijali su proviziju koja je rasla sa brojem prodatih polisa. Ni na jednu od transakcija državi Srbiji nije plaćan porez, a provizije su jedni dileri isplaćivali "nižim" dilerima na, sa stanovišta normalnog poslovanja, više ili manje opskurnim mestima, opet u gotovini. Celokupna organizacija bila je koordinisana u centrali osiguravajućih društava, što je posebno jasno iz činjenice da se na samim polisama, koje su osiguravajuća društva slala građanima Srbije iz svojih centrala, često nalazi ime i šifra dilera koji je polisu prodao i koji, na osnovu nje, prima proviziju.

Na osnovu prethodno predstavljenog, očigledno je je reč o delu organizovanog kriminala, jer se aktivnost odvijala decenijama, uz veliki broj učesnika, hiljade njih, uz visok stepen organizacije i kontrole (što se vidi iz uzajamnog hijerarhijskog odnosa dilera i centrala osiguravajućih društava i iz postojanja organizovane regionalne obuke), i uz činjenje više ozbiljnih krivičnih dela (nezakonita prodaja hartija od vrednosti, nezakonit promet u stranoj valuti na nacionalnoj teritoriji, nezakonito iznošenje novca iz zemlje, prevara kroz prodaju pravno ništavih polisa u

zemlji, neplaćanje poreza na prihod dilera itd.). Na posletku, dela su očitio činjena sa motivom sticanja koristi. Time su ispunjena sva četiri obavezna uslova definicije EU za postojanje organizovanog kriminala.

Kada je reč o sedam opcionih karakteristika od kojih moraju biti zadovoljene dve, aktivnost stranih osiguravajućih društava zadovoljavala je najmanje pet sa liste od sedam karakteristika. Opisana aktivnost odvijala se kroz specijalizovanu podelu rada između organizatora i dilera, uz postojanje obuke i kontrole, stimulacija i destimulacija za odgovarajući učinak dilera, uz upotrebu komercijalnih struktura prodajom polisa i upotrebom imena stranih odgovarajućih kompanija. Sasvim je očigledno i da se aktivnost odvijala na prekograničnoj osnovi, jer su osiguravajuće kompanije organizovale dilere u drugim zemljama, u kojima su znale da je prodaja njihovih polisa nezakonita, a uticaj na legitimne društvene institucije je nesporan, pošto je novac odlivan u velikim količinama u strane države, time je siromašena zemlja, utajivan je porez od državnog budžeta, i podrivana je vladavina prava. Sasvim je moguće, čak verovatno, da se u velikom broju slučajeva radilo i o pranju novca, što je šesta opcionalna karakteristika iz definicije EU.

Kada je reč o definiciji organizovanog kriminala koja je usvojena od strane UN, ona je sadržana u članu 2 Konvencije UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu, koji glasi:

a) "Organizovana kriminalna grupa" označava strukturisanu grupu od tri ili više osoba koja postoji tokom izvesnog vremenskog perioda i deluje zajednički, sa ciljem da počinji jedno ili više ozbiljnih krivičnih dela predviđenih ovom Konvencijom, a sa namerom da direktno ili indirektno ostvari materijalnu korist.

b) "Ozbiljno krivično" delo označava krivično delo kažnjivo maksimalnom zakonom predviđenom kaznom za to delo od četiri godine zatvora naviše

c) "Strukturisana grupa" označava grupu koja nije formirana samo da bi počinila jedno krivično delo, ali ta grupa ne mora imati formalno definisane uloge za svoje članove, u njoj ne mora postojati kontinuitet članstva, niti razvijena organizaciona struktura (Vlassis, 2002, pp. 83–94).¹

---

¹ Pojam "strukturisana grupa" treba upotrebljavati u širokom smislu, tako da uključi i hijerarhijske i nehijerarhijske grupe.

Definicija UN je još liberalnija od definicije EU i u osnovi ona sadrži u celini definiciju EU. Obe definicije su obavezne: definicija UN za sve članice UN, uključujući i Srbiju, a definicija EU, koja je nešto restriktivnija, za sve članice EU. Kada se razmotre odredbe definicije UN, onda je sasvim jasno da opisana delatnost stranih osiguravajućih društava tokom proteklih decenija u Srbiji zadovoljava sve elemente te definicije, pošto se radi o velikom broju počinitelja (definicija traži tri ili više počinitelja), ozbiljnim krivičnim delima kakva su već navedena u prethodnom osvrtu na zadovoljenost elemenata definicije EU, postojanje strukturisane grupe kroz unutrašnju organizaciju i podelu uloga.

Transnacionalnost organizovanog kriminala definisana je istom konvencijom kroz sledeće karakteristike krivičnih dela organizovanog kriminala:

- dela koja su počinjena u dve ili više država,
- dela počinjena u jednoj državi, ali značajni elementi njihove pripreme, planiranja, usmeravanja ili kontrole su izvedeni u drugoj državi,
- delo počinjeno u jednoj državi, ali je uključena kriminalna grupa koja deluje u više država i
- delo počinjeno u jednoj državi, ali ima značajne posledice u drugoj državi.

Jasno je, takođe, da prodaja stranih polisa osiguranja na teritoriji druge zemlje na kojoj je to nezakonito, na organizovan način po opisanom modelu, direktno zadovoljava dimenziju transnacionalnosti dela. Ukratko, ukupna delatnost aktivnosti stranih osiguravajućih kompanija u Srbiji, sve do 2008. godine, a i danas u onom segmentu u kome se polise zadržavaju u stranim centralama i premije naplaćuju od strane istih centrala, predstavlja *par excellence* delatnost organizovanog kriminala u Srbiji. Nezavisno od toga da li se u njihovoj delatnosti radi o pranju novca ili ne, što je poseban problem, jasno je da se delatnost ovih osiguravajućih kuća uklapala u definiciju organizovanog kriminala prema definicijama EU i UN.

Politika dovođenja u zakonske okvire prethodno nedovoljno regulisane prakse je, s jedne strane, konstruktivnija od insistiranja na odgovornosti, pa se utoliko prenošenje stranih polisa u Srbiju i njihovo "prevođenje" na polise čiji su izdavaoci ćerke-firme stranih osiguravajućih

*Zbornik IKSI, 1-2/2008 – A. Bulatović
„Difuzija kriminala "belog okovratnika" u tranzicionim okolnostima:
osiguravajuća društva i organizovani kriminal", (str. 183-199)*

društava može opravdati. Istovremeno, međutim, treba imati u vidu činjenicu da problem ne leži u domaćim investitorima i vlasnicima polisa, nego u problematičnoj praksi rada stranih osiguravajućih društava. Pošto se preko te prakse prelazi, čini se oportunističnim sa stanovišta društvenog i državnog interesa da se što pre uspostavi posebno pažljiv nadzor nad radom ćerki-firmi koje sada rade u Srbiji i u drugim zemljama regiona, a to se posebno odnosi na eventualno pojavljivanje vlasnika osiguravajućih društava koja su bila uključena u prodaju nevažećih polisa osiguranja u periodu pre revitalizacije bankarskog i osiguravajućeg sektora u Srbiji i drugim zemljama regiona. Reč je, svakako, o drastičnim indikacijama za oprez prema stranim osiguravajućim kompanijama, kakve bi se mogle očekivati u svakoj zemlji u kojoj postoji vladavina zakona, a taj oprez bi trebalo da se manifestuje pre svega u segmentu učesća tih stranih osiguravajućih kompanija u privatizacijama u Srbiji i regionu (Levi, 2002, pp. 53–66).

SHVATANJA O PRANJU NOVCA

Jedan od najvažnijih razloga za zablude u pogledu shvatanja pranja novca u našim uslovima leži u dominantnom shvatanju tog fenomena kao sheme legalizovanja velikih količina novca na veoma složene načine, putem brojnih transakcija preko "of-šor" centara. Taj stereotip pomalo podseća na folklornu koncepciju organizovanog kriminala iz serija o mafiji, u kojima glavni "bos", obično gojazni glumac sa snažnim italijanskim akcentom, vodi posao u kome učestvuju cela njegova šira porodica i dobar deo imigrantske zajednice u severnoj Americi. Kao što danas organizovani kriminal više nema mnogo sličnosti sa opisanim folklornim uzorom, tako ni pranje novca nije nužno složeni niz transakcija milionskih iznosa preko Antila i Sejšelskih ostrva. Pranje novca je, ukratko, svaka legalizacija nezakonito stečene dobiti, počev od najjednostavnije, a to je prosto stavljanje takvog novca na bankovni račun (Stajčić i Jovašević, 2003, str. 93–118) Svako ko novac stečen nezakonito uspe da stavi na svoj lični bankovni račun i potom ga odatle podigne i upotrebi, oprao je novac. Jasno je da složenije kriminalne organizacije koriste metode maskiranja porekla novca, pa je stoga njihov postupak pranja novca nešto komplikovaniji od najprostijeg scenarija stavljanja novca u banku. Isto je tako, međutim, jasno da nije svaki nezakoniti novac proizvod složenih aktivnosti kriminalnih grupa, već može biti i rezultat preva-

ra, primera radi. Takođe je nesumnjivo istina i da većina vlasnika nezakonito zarađenog novca teži da ga "opere" na najjednostavniji razumno siguran način, a to podrazumeva da ga podvrgne minimalnom potrebnom broju transakcija kako bi se zamaskiralo njegovo poreklo, ili, što je još efikasnije, kako bi se on u celini izmakao pogledu lokalnih poreskih i policijskih službi (Levy 2002 (b), 878–913, naročito pp. 885–8). Upravo je u ovom smislu delatnost stranih osiguravajućih društava tokom proteklih nekoliko decenija bila idealna shema prostih i efikasnih transakcija kojima je bilo moguće oprati bilo kakav novac (Petras, 2003, pp. 33–8).

Milioni koji su uplaćeni preko tzv. maklera i njihovih dilera u Srbiji, izneseni u kešu preko granice Srbije, ponajviše u Austriju, a možda i u druge zemlje, nisu bili predmet apsolutno nikakve kontrole.² Kamata koja se isplaćuje na takvu vrstu štednje izračunava se otprilike prema jednostavnom algoritmu. Za dvadesetogodišnju polisu osiguranja života, čiji korisnik može biti bilo ko, a logično je da je to najčešće dete ili blizak srodnik uplatioca, kamata u odnosu na ukupno uplaćenu svotu iznosi oko 50 odsto. Drugim rečima, za uplatu godišnjeg iznosa, recimo, od 5000 evra, tokom 20 godina, uplatilac će ukupno investirati 100 000 evra koji ne podležu apsolutno nikakvoj kontroli (to, teorijski i praktično posmatrano, može biti bukvalno krvav novac), a nakon isteka polise, za 20 godina, uplatilac dobija 150 000 evra, što je slično kamati koju bi dobio za sasvim "čist" novac u banci, ili više od toga. Osim toga, ukoliko uplatilac ne doživi istek polise, korisnik osiguranja (bračni drug, dete ili drugi srodnik) dobija višestruki iznos uplate, plus uplate od strane osiguravajućeg društva do isteka polise, i ukupni iznos kamate na kraju perioda osiguranja. Drugim rečima, uslovi ponuđeni potencijalnim peračima novca su daleko bolji od onih koje nude banke. Pri tome, kontrola ne postoji, jer se kriminalni novac predaje dilerima na ulici, oni ga deponuju u Austriji, i dobija se polisa koja, onog trenutka kada se izda, predstavlja legalizaciju novca. Potrebna je samo jedna, jednostavna transakcija, i novac je u potpunosti opran. Time su zadovoljeni svi idealni uslovi za pranje novca u "stvarnom svetu", a ne prema folklornim filmskim uzorima. Jedna, jednostavna transakcija kojom se novac iznosi iz jurisdikcije svoje zemlje na način potpuno

---

² Reč "makler" je iz germanske jezičke tradicije i odgovara po značenju reči "broker" koja pripada anglosaksonskoj jezičkoj tradiciji, a znači posrednik pri sklapanju poslova. To može biti bilo fizičko bilo pravno lice.

nepovezan sa uplatiocem, pa po tom, deponuje i investira u privredu druge zemlje bez postavljanja pitanja. To bi se moglo nazvati snom svakog perača novca. Opisana aktivnost danas je predmet "legalizacije" putem dogovora Narodne banke i osiguravajućih društava, ali i ne samo to. Jedan deo tih polisa, kao što je već rečeno, ostao je u centralama stranih osiguravajućih društava, a podaci o njima nalaze se u arhivama maklera koji su poznati, jer su neki od njih advokatske kancelarije u Beogradu i drugim srpskim gradovima. Efikasan, jednostavan i brz policijski uvid u stanje stvari moguć je na najmanje dva nivoa. Prvi nivo je kontrola maklera i presecanje daljeg iznošenja novca za uplate premija za polise koje ostaju u inostranstvu. Time se takođe otvara pitanje uloge stranih osiguravajućih kompanija. Drugi nivo je rigorozna kontrola "čerki-firmi" stranih osiguravajućih kuća u Srbiji, kojima bi se ustanovilo koliko je polisa preneseno iz inostranstva, koliko su one dugo naplaćivane u inostranstvu, i za koji broj polisa su naplaćene premije, recimo za tekuću godinu, a da uopšte nisu po zakonu izdate polise na srpskom jeziku. Radi se o krajnje jednostavnim akcijama kojima bi se presekla ogromna količina delatnosti koja se po svim elementima uklapa u definiciju organizovanog kriminala.

Opisanom policijskom akcijom stvorili bi se izvanredni uslovi za detaljno ispitivanje porekla investiranog novca, a time i za ustanovljavanje volumena ukupnog pranja novca. Prva indicija treba da bude veličina uplaćenih premija. Prosečne premije koje su građani Srbije uplaćivali stranim osiguravajućim preduzećima tokom devedesetih godina i u prvoj deceniji dvadeset prvog veka iznosile su između 1200 i 2000 evra godišnje. Iznosi koji daleko premašuju ove brojeve, poput više desetina hiljada evra godišnje pa naviše, treba da budu predmet provere porekla novca. Sasvim je izvesno da se u velikom broju tih, u celini milionskih, transakcija, krije pranje kriminalnog novca. Bez preduzimanje opisane akcije, ne može se uopšte govoriti o efektivnoj politici borbe protiv pranja novca na planu policijske strategije.

Tretman pranja novca u savremenoj krivičnoj praksi u većini razvijenih zemalja unekoliko je nelogičan. Pošto se pranjem novca ne generiše kriminalno bogatstvo, već se bogatstvo stečeno činjenjem drugih krivičnih dela, često dela organizovanog kriminala, prosto legalizuje, u izvesnom smislu je nelogična činjenica da se u brojnim jurisdikcijama pranje novca sankcioniše oštrijim krivičnim sankcijama nego dela kojima je stečeno kriminalno bogatstvo koje se legalizuje. Reč je o jednom specifičnom tren-

du u borbi protiv organizovanog kriminala koji podrazumeva da se "finansijska" dela tretiraju kao ključ za ukupnu borbu protiv organizovanog kriminala. Ta ideja počiva na pretpostavci da je organizovani kriminal u celini fundamentalno motivisan željom za sticanjem kriminalne dobiti, te da udar na imovinu istovremeno predstavlja i pritisak na motivacionu podlogu organizovanog kriminala u celini. Na sličnom tragu su i inicijative, da se zakonom omogući oduzimanje imovine za koju se sumnja da spada u kriminološku kategoriju "nezakonito stečene imovine", i to bez odgovarajuće pravosnažne krivične presude, dakle po kriterijumima građanskog postupka. Ta inicijativa, iako je atraktivna za javnost, podrazumeva ozbiljan rez u tradicionalne pretpostavke pravnog poretka, poput pretpostavke o nevinosti optuženog do pravosnažne osuđujuće krivične presude. Ona omogućava da isto lice bude oslobođeno u krivičnom postupku, i da se time formalno potvrdi njegova nevinost, ili pak da uopšte ne bude gonjeno, a da mu bude oduzeta imovina po kriterijumima građanskog postupka, kao "kriminalna imovina", čime se šalje jasna poruka javnosti da je lice krivo za krivično delo. Trend napada na finansije kao neka vrsta uvoda u širi napad na organizovani kriminal u onim svojim oblicima koji nose najviši stepen društvene opasnosti to te mere je prihvaćen u stručnim, posebno u tužilačkim krugovima, da on otvara ozbiljna pitanja o tome kako će izgledati ukupna slika teorijskih pretpostavki pravnog poretka kada nove mere borbe protiv organizovanog kriminala zažive u praksi jednog broja zemalja.

Imajući sve navedeno u vidu, postavlja se pitanje kojim redom treba ići da bi se vršio odgovarajući uvid u finansijske malverzacije kojima se pere kriminalni novac. Pitanje o osiguravajućim društvima je posebno zanimljivo u ovom kontekstu, jer je to jedan od najjednostavnijih načina da se organizovano pere novac i istovremeno predstavlja institucionalnu formu pranja novca koja je izuzetno blizu političkim odlučiocima, pa to otvara pitanja moguće korupcije ako se ispitivanje rada osiguravajućih društava dugoročno ne otvara.

PRANJE NOVCA U "SLABIM" I "PROPALIM" DRŽAVAMA

Problematika u vezi sa pranjem novca u odnosu na ustrojstvo države vrlo je slična opštoj problematici korupcije. Kao što u svim državama postoji element socijalne devijacije u vidu korupcije, tako i svuda gde postoji kriminal, a posebno organizovani kriminal, postoji i pranje nov-

Zbornik IKSI, 1-2/2008 – A. Bulatović
„Difuzija kriminala "belog okovratnika" u tranzicionim okolnostima:
osiguravajuća društva i organizovani kriminal”, (str. 183-199)

ca u različitim stepenim složenosti. Suštinska razlika između uspešnih i neuspešnih država leži u strukturnim karakteristikama i korupcije, i pranja novca. U stvari, koruptivni odnos je konstitutivan za pranje novca kao rasprostranjenu praksu u neuspešnim državama (Radovanović i Bulatović, 2005; Bowser, 2002, pp. 80–95).

Konceptualno posmatrano, korupcija je zasnovana na takozvanom "klijentelističkom" odnosu. U tom odnosu, jedna strana je sponzor, a druga klijent, ali je on uzajaman, što znači da je sponzor u jednom smislu, istovremeno i klijent u drugom smislu. Primera radi, ako se radi o odnosu kriminala i državnog službenika, kriminal će biti sponzor državnog službeniku u finansijskom smislu i eventualno u smislu pružanja neke druge vrste usluga. Istovremeno, državni službenik će biti sponzor kriminalu u smislu blokiranja rada kontrolnih službi, otvaranje manevarskog prostora za delovanje, pomoć u prodoru u institucije. Karakteristika klijentelističkog odnosa je da se iz njega teško jednostrano izlazi. Kada je jedan od učesnika u klijentelističkom odnosu organizovani kriminal, i kada je ulog visok, onda je rizik izlaska za drugu stranu doslovno gubitak života. Lomljenje klijentelističkog odnosa sa jedne strane vrlo često dovodi do dramatičnih posledica.

Osnovna razlika između uspešnih i neuspešnih društava je u proporciji zastupljenosti klijentelističkih odnosa. U "slabim", a pogotovo u "propalim" državama, veći deo ukupnih društvenih transakcija, ne samo materijalnih, posredovan je klijentelizmom. Prema zastupljenosti klijentelizma se, u stvari, i razlikuju kategorije "slabih" i "propalih" država. Kada sudstvo i javna bezbednost postanu korumpirani država se nalazi samo korak pred onim što se naziva *zarobljena država (state capture)*, tj. stanjem u kojem su ne samo pojedine službe i agencije već i sam vrh vlasti, dakle kompletna država, u raljama korupcije. Propala, za razliku od slabe države, odlikuje se većinskim klijentelističkim odnosima. U propaljoj državi klijentelizam nije samo znatno zahvatio društveno tkivo, već ga je preuzeo. Društvena agenda "otete države" (dnevni red njihovih državnih institucija) stavljen je u službu klijentelistički određenih interesa. U najvećem broju slučajeva, subjekt razrastanja klijentelizma je upravo organizovani kriminal, jer sveukupnost društvenih odnosa, sa progresivnim propadanjem kulture legitimnosti, preuzimaju formu organizovanog kriminala. Na taj način, društveni poslovi dobijaju primarni oblik klijentelističkih odnosa. Kada ta činjenica postane očigledna, u teoriji se govori o "propaljoj", "kidnapovanoj", "otetoj" ili "zarobljenoj" državi.

Država je posebno osetljiva na smanjenje količine poverenja građana: ona tada biva doživljena kao uzurpatorska i u javnosti se stvara utisak da je sasvim legitimno prevariti državu, na primer ne platiti porez ili izbeći vojnu obavezu. Ako je država korumpirana, i ako poreze ne uplaćuje za ono za šta treba da ih koristi, nego krade novac, onda će u javnosti postati legitimno ne plaćati porez.

U neuspešnim državama, bilo da se radi o slabim ili propalim, visok stepen klijentelizma (u drugom slučaju njegova apsolutna dominacija), pranje novca se očigledno odvija u idealnim uslovima. Legalizacija ilegalnog profita tu podleže kako proceduralno olakšanim uslovima, tako i vrednosno tolerantnom ambijentu. U atmosferi netransparentnosti i relativnog važenja pravila, klijentelističkog rešavanja problema i postizanja ciljeva, pitanja o poreklu kapitala se ređe postavljaju nego u proceduralno strožijem kulturnom miljeu. Slaba ili propala država počiva na drugačijim vrednostima i kriterijumima prihvatljivosti društvene prakse od uređene ili uspešne države. Stoga se, u većini slučajeva (izuzeci postoje i relativno su dobro dokumentovani u literaturi) pranje novca kao prirodna delatnost organizovanog kriminala usmerava na neuspešnim državama.

Klasičan primer projekcije aktivnosti pranja novca mogao bi biti aktivnost osiguravajućih društava van jurisdikcije pravnog sistema koji efektivno reguliše uslove osiguranja. Sama činjenica da jedno veliko osiguravajuće društvo poseže za organizacijom mreže dilera u zemlji u kojoj njegove polise osiguranja nisu priznate, da omogućava sifoniranje kapitala iz te zemlje bez ispitivanja njegovog porekla ili bilo kakvog prijavljivanja organima zemlje porekla, kao i činjenica da se takva, visokoorganizovana aktivnost, sa bitnim elementima pripreme, obuke i kontrole, odvija u dužem vremenskom periodu, prema elementima definicije organizovanog kriminala prihvaćene u EU, sugeriše da postoje elementi organizovanog kriminala.

Problematika rada osiguravajućih društava može biti povezana sa elementima privatizacije državnog kapitala u tranzitivnim okolnostima, jer vlasnici osiguravajućih firmi koje su se bavile opisanom aktivnošću, a potom osnovale legitimna pravna lica unutar zemlje, mogu koristiti novac opran u prethodnom postupku za legalnu kupovinu privrednih resursa zemlje. Na taj način se omogućava klasičan kružni put kapitala, koji se, kroz investicije u osiguravajući portfolio mimo zakona i bez ikakvog ispitivanja porekla, prvo legalizuje i istovremeno iznosi iz zemlje, da bi se

zatim vratio u zemlju kao strana direktna investicija i za njega se preuzima vlasništvo nad delom privredne infrastrukture zemlje. Zatvaranjem kruga u pomeranju kapitala na ovaj način definiše se ukupni lanac klasične uspešne operacije pranja i finalnog investiranja novca. Reč je o krajnje jednostavnom obliku sifoniranja društvenog bogatstva.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prisustvo stranih osiguravajućih kompanija na području Srbije je poželjno i treba ga ohrabriti na zakonodavnom i praktičnom planu, ali je istovremeno potrebno primeniti posebne mere nadzora ne nad domaćim investitorima u osiguranje, nego u osiguravajuće kuće koje su u prethodnom periodu organizovale nelegalnu prodaju polisa osiguranja. Politika legalizacije takve aktivnosti kroz prenošenje polisa u čerke-firme takvih kuća u Srbiji je razuman i produktivan potez, ali je ključ za državne kontrolne službe u nadzoru nad kasnijim investicijama koje osiguravajuće kuće koje su se bavile nelegalnim poslovima u prethodnom periodu preduzimaju u smislu investiranja u Srbiji. Poreklo takvih investicija mora se detaljno istraživati, a predmet istraživanja treba da bude samo osiguravajuće društvo. Samo na taj način moguće je sprečiti da se kapital koji je nelegalno sifoniran van zemlje, ukoliko je neki njegov deo "prljav", ponovo investira u zemlju.

Reč je o dva različita koraka u postupku pranja novca. Prvim korakom se, kada je reč o kupovini polisa visoke vrednosti (u stotinama hiljada evra godišnje), može izneti kriminalni profit iz zemlje. Pošto je ta faza pranja novca, ako je o tome bilo reč, već završena (a treba proveriti da li se osiguravajuća društva i dalje bave prodajom stranih polisa na području Srbije ili održavaju takve polise bez njihovog prenošenja u Srbiju), i pošto su već preduzeti koraci i zauzet je, očigledno, politički stav, da se omogući legalizacija obavljenih transakcija, preostaje drugi korak.

Tokom drugog koraka pranja novca kapital samog osiguravajućeg društva, koji se delom izvodi iz opranog novca nelegalno iznetog iz zemlje kroz shemu dilera, može biti investiran u lokalnu privredu. Takve investicije se moraju kontrolisati, pre svega kroz mehanizam privatizacije. Kad god se vlasnici stranih osiguravajućih društava koja su se bavila pomenutim operacijama pojave kao potencijalni kupci državnih preduzeća, potrebno je pokazati poseban oprez i izvršiti provere u saradnji

Zbornik IKSI, 1-2/2008 – A. Bulatović
„Difuzija kriminala "belog okovratnika" u tranzicionim okolnostima:
osiguravajuća društva i organizovani kriminal”, (str. 183-199)

sa kontrolnim agencijama njihovih zemalja porekla. Samo na taj način moguće je bar delimično boriti se protiv preuzimanja domaće privrede od strane perača novca.

Korektivne radnje države u smislu sprečavanja pranja novca neophodne su jer, kada ne bi postojale, ne bi bilo razloga da pojedinci unutar te državne zajednice uopšte održavaju bilo kakva uzajamna legitimna očekivanja, a to bi dovelo u pitanje temelje društva. Drugim rečima, bio bi ugrožen onaj optimum poverenja kao socijalnog kapitala, i društvo bi "bankrotiralo" poverenjem, a time bi počelo i njegovo rasulo. Niko ne bi očekivao da se drugi pridržavaju pravila, a time bi i pravila izgubila svaki smisao. Nastupio bi društveni kaos u krajnjoj konsekvenci. Teorija predviđa kaos kao kraj društva, no i u praktičnom smislu, kada se ne desi potpuni kolaps poverenja, nastaju ozbiljni problemi svaki put kada se ukupna količina poverenja u društvu smanji. Zbog toga je svaki uspeh u redukovanju difuzije kriminalnih aktivnosti "belih okovratnika" kao nosilaca moći u društvu, vredan ukupnih napora koje u tom smislu institucije čine.

LITERATURA

- 1) ADAMOLI, S. (1999) "Organised Crime and Money Laundering Trends and Countermeasures: a Comparison between Western and Eastern Europe", www.transcrime.unitn.it, pristupljeno: 13. oktobra 2008.
- 2) APPELBAUM, R. P. AND CHAMBLISS, W. J. (1997) *Sociology: A Brief Introduction*, Longman, New York.
- 3) BOWSER, D. (2002) "Corruption, trust, and the danger to democratization in the Former Soviet Union", u David W. Lowell (ed.), *The Transition: Evaluation the postdomunist experience*, Ashgate Publishing, Aldershot, pp. 80–95.
- 4) COFFEE, J. C. (2001) "Starting from scratch: the legal and institutional steps to viable securities markets in transition economies", *Review of Central and East European Law*, Vol. 27, No. 1.
- 5) FRIEDRICHS, D. O. (2003) *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*, Wadsworth.
- 6) LEVI, M. (2002a) "Liberalization and Transnational Financial Crime", u Mats Berdal and Monica Serrano (eds), *Transnational Organized Crime & International Security*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, pp. 53–66.
- 7) LEVY, M. (2002b) "The Organization of Serious Crimes", a posebno odeljak: "Reconceptualising Organized Crime as Enterprise Crime", u Mike

Zbornik IKSI, 1-2/2008 – A. Bulatović
*„Difuzija kriminala "belog okovratnika" u tranzicionim okolnostima:
osiguravajuća društva i organizovani kriminal”, (str. 183-199)*

- Maguire et al. (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2002, pp. 878–913.
- 8) PETRAS, J. (2003) "Dirty Money: The Foundation of US Growth and Empire", u James Petras, *The New Development Politics: The Age of Empire Building and New Social Movements*, Ashgate Publishing, Aldershot, pp. 33–8.
- 9) PISTOR, K., RAISER, M. AND GELFER, S. (2000) *Law and finance in transition economies*, European Bank for Reconstruction and Development.
- 10) RADOVANOVIĆ, D. I BULATOVIĆ, A, URS.. (2005) *Korupcija*, Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- 11) STAJIĆ, LJ. I JOVAŠEVIĆ, D. (2003) "Bezbedonosni i pravni aspekti pranja novca", *Nauka, bezbednost, policija*, vol. VIII, br. 1, str. 93–118.
- 12) VLASSIS, D. (2002) "The UN Convention Against Transnational Organized Crime", u Mats Berdal and Monica Serrano (eds), *Transnational Organized Crime & International Security*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, pp. 83–94.
- 13) WOODIWISS, M. (2003) "Transnational organised crime: the global reach of an American concept", u Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security*, Routledge, London, pp. 13–27.

DIFFUSION OF WHITE-COLLAR CRIME IN TRANSITIONS: INSURANCE COMPANIES AND ORGANISED CRIME

One of the simplest and most effective ways to launder large amounts of criminal funds is their channeling through an illegal scheme of insurance policy sales by foreign insurance companies, in other countries where foreign insurance is illegal. Given that in such circumstances insurance policies cannot be bought through legitimate financial transfers, large insurance companies have set up a wide network of dealers, who have been active for decades throughout the southeastern European region. They have operated by selling foreign insurance policies to the citizens of southeastern European countries, despite the fact that such policies have been entirely legally void in the region, and have subsequently taken large amounts of cash over the borders to the countries of origin of the insurance companies. Subsequently, policies bought in such a way have largely been legalized by the setting up of the insurance companies' sister companies within the southeastern European region, and transferring these policies to such sister-companies, with the blessing of the National Banks of the region's countries. While most policies bought in the described way

Zbornik IKSI, 1-2/2008 – A. Bulatović
„Difuzija kriminala "belog okovratnika" u tranzicionim okolnostima:
osiguravajuća društva i organizovani kriminal”, (str. 183-199)

have been clean, there is a possibility that some, namely those in the hundreds of thousands Euro per year, have included a very easy and effective manner of money laundering. This might have been the first step of a money laundering operation that has already happened and that cannot be effectively addressed at this stage. However, the second step of the process is still left to be performed, and that may be the investment of such large amounts by the foreign insurance companies in the privatization of state-owned enterprises in the region. The author argues in this article that, while the work of foreign insurance companies should be encouraged in the region, including Serbia, the potential second step of money laundering should be particularly closely monitored, specifically in situations when foreign insurance companies, which have been known to operate an illegal network of dealers in the previous period, appear as potential investors in the privatizations. While they should not be excluded from investment, they should be subject to thorough checking to try and prevent the particularly malignant forms of money laundering, namely the placement of the funds once siphoned out of the country in totally intransparent ways, back in the country through the taking over of controlling packages of parts of the local infrastructure.

*KEY WORDS: Foreign insurance companies / money
landering / state / investments controll / privatisation*